

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

129:3, 2009

Polis och maskulinitet

Johanna Dahlgren, *Kvinnor i polistjänst: föreningen Kamraterna, Svenska Polisförbundet och kvinnors inträde i polisyrket 1957–1971*, Skrifter från Institutionen för historiska studier 16 (Umeå: Genusforsarskolan, Umeå universitet 2007). 192 s. (Summary in English: Women in police service: the association Kamraterna, the Swedish Policemen's Union and women's entrance into the police profession 1957–1971)

Johanna Dahlgren studerar i sin avhandling hur kvinnors inträde i polisyrket betraktades och hanterades av manliga poliser. Detta sker i huvudsak utifrån två fackliga organisationer: den Stockholmsbaserade Kamraterna och den nationellt täckande Svenska Polisförbundet (SPF). Det är alltså inte kvinnorna som kommer till tals här, utan framställningen koncentrerar sig på hur de uppfattades, definierades och tolkades inom ramen för de manligt dominerade fackföreningarna. Källmaterialet är därför huvudsakligen hämtat från just dessa fackliga organisationer och utgörs av styrelseprotokoll och fackliga tidskrifter. Utöver dessa spelar det statliga utredningsmaterialet en inte helt oväsentlig roll.

Syftet med avhandlingen är "att studera vilka strategier Kamraterna och Svenska Polisförbundet använde för att lösa frågor om kvinnor i polistjänst 1957–1971." (s. 4). Detta syfte bryts ner i tre frågeställningar:

1. Vilken inställning hade männen i Kamraterna och Svenska Polisförbundet i jämförelse med polisverksamhetsutredningen till kvinnor i polistjänst? Vilka föreställningar om kön kom till uttryck?
2. Hur försökte männen i Kamraterna och Svenska Polisförbundet lösa frågan om de kvinnliga polisernas tjänstgöring och placering i organisationen? Vilka skillnader och likheter fanns mellan Kamraterna och Polisförbundet? På vilket sätt agerade Kamraterna gentemot sina kvinnliga medlemmar?
3. På vilket sätt gjordes polisyrket maskulint respektive feminint av Kamraterna och Polisförbundet? På vilket sätt användes det som ett led i deras sätt att lösa frågan om kvinnliga poliser?

En komparativ ansats mellan de båda fackliga förbunden och mellan fackförbundet och överordnad instans genomsyrar undersökningen. Avhandlingen handlar framför allt om obefordrade poliser inom ordningspolisen, med patrulltjänst.

Avhandlingen avgränsas kronologiskt av den försöksverksamhet med kvinnliga poliser som först initierades 1957 och som i praktiken stoppades 1959, men som senare återupptogs och avslutades i november 1971, då en mer könsneutral

ordning, åtminstone formellt, infördes. Författaren beskriver denna period som formativ, och för att tolka utvecklingen har hon valt att anlägga ett professionsteoretiskt perspektiv, där Frank Parkins operationalisering av social inhägnad spelar en stor roll. Till detta fogar Dahlgren Anne Witz begrepp gränsdragande inhägnad liksom Robert Connells resonemang om hegemonisk maskulinitet. Tidigare forskning om polisen i allmänhet och ur ett genusperspektiv presenteras också.

Kapitlet "Polisorganisation och kvinnors inträde i polisyrket" kan betraktas som en nödvändig bakgrund. Det handlar om polisens organisation, om polisyrket, om de fackliga organisationerna samt om de tidigare polissystrarna, som samtliga är nödvändiga bitar för att vi ska förstå själva undersökningen. Den första delen, den om polisorganisationen, ställer övergången 1965 från kommunalt till statligt styre i centrum. Kungl. Maj:t var hela tiden högsta ansvarig instans. Fram till förstatligandet yttrade sig detta främst i form av reglering och kontroll, medan ansvaret för implementeringen låg på kommunerna (eller motsvarande). Den nyinrättade Rikspolisstyrelsen blev genom förstatligandet högsta myndighet och underställd Justitiedepartementet. Rikspolisstyrelsen fick dessutom ansvar för utbildningen vid polisskolan (som från och med 1970-talet bedrevs i Solna och Ulriksdal). Innan dess var polisen beroende av lokala eller länsvisa myndigheter (i Stockholm överståthållarämbetet) där polischefer eller polismästare hade det faktiska ansvaret.

Därefter behandlas frågan om de oftast snåriga och långvariga anställningsförfarandena och befordringsgångarna som gällde från aspirant till kommissarie. Tidigare hade polisernas utbildning i praktiken varit beroende av lokala kurser och av möjligheterna att lokalt kunna uppbåda kompetent befälspersonal för utbildningsändamål. Polisskolan i Stockholm blev statligt finansierad från och med 1925.

Den fackliga organiseringen varierade i mycket. Stockholms ordningspolis var i bland med i Svenska Polisförbundet, ibland inte. Kamraterna blev uteslagna ur Polisförbundet på 1920-talet och återkom inte förrän 1941, då de befintliga huvudorganisationerna slogs samman. 1955 splittrades fackförbundet igen då Riksförbundet Sveriges Polismän, i vilken Kamraterna ingick, bildades. En återförening skedde 1961. Detta organisatoriska sammelsurium uppmärksammas dock inte vidare i avhandlingen, vilket bitvis försvårar komparationen.

Kvinnor i polistjänst förekom sedan 1908 i Sverige. Dessa hade, fram till 1950-talet, särskilda uppgifter riktade mot kvinnor och barn och benämndes "polis-systrar". Många av dem hade just sjuksköterskeutbildning i botten. Så småningom kunde de bli placerade inom kriminalpolisen för utredningsuppdrag. Polissystrarna kom, bland annat av andra kvinnliga organisationer, att ses som en komplementär kompetens inom polisyrket och inte nödvändigtvis som konkurrenter till männen. Antalet kvinnor inom polisen var både före undersökningsperioden och under densamma lågt. Författaren hävdar också att deras relativa antal minskade

under perioden (s.41). Detta påstående kan dock ifrågasättas. Andelen kvinnligt anställda var försvinnande lågt men dubblerades faktiskt om hela tidsperioden tas i beaktande (från 0,1 till 0,2 procent). Orsaken till försöksverksamheten med kvinnliga ordningspoliser motiverades både av bristen på manliga sökande och av det polisiära arbetets förändring. Författaren anger det ökade behovet av trafikövervakning och utredningar som tänkbara och fullt troliga orsaker.

De följande tre kapitlen är empiriska till sin karaktär. Här redovisas och analyseras de manligt dominerade fackföreningarnas syn, liksom det statliga utredningsmaterialet, under den valda undersökningsperioden. Det empiriska underlaget prövas vidare mot både den forskning som redovisats i inledningskapitlet och mot annan relevant forskning om genusrelationer över tid. Dessa tre kapitel motsvarar dessutom i huvudsak, vart och ett, de tre frågeställningar som genererats utifrån syftet.

1957 annonserade poliskammaren i Stockholm efter kvinnliga polisaspiranter till Stockholmspolisen. Detta var en försöksverksamhet, då den inte bara gällde polissysterbefattningen utan också vanlig tjänst inom ordningspolisen. Två år senare, 1959, stoppades dock försöket – inte minst på grund av fackliga protester. En viktig orsak därtill var att det rädde oklarhet om var de nya kvinnliga poliserna skulle placeras. I den statliga utredning som presenterades 1958 talades det visserligen om att kvinnliga poliser kunde användas i ordinarie patrulltjänst inom ordningspolisen men att det samtidigt fanns områden som kunde vara mer passande för en kvinna att arbeta inom. Här handlade det om en förlängning och bitvis utökning av polissystrarnas arbete med inriktning mot barn, kvinnor och utredningsarbete. Frågan om de kvinnliga aspiranterna gick dock i stå, och ingenting hände egentligen innan förstatligandet i mitten av 1960-talet. 1968 aviserade Rikspolisstyrelsen en ny försöksverksamhet där kvinnliga poliser hänvisades till så kallade utrednings- och skyddssektioner, vilket innebar att kvinnor skulle arbeta civilt och inte i uniform. Denna ordning trädde i kraft 1969 efter överläggningar med Polisförbundet. Försöksverksamheten lades dock ned i november 1971 efter protester från den nationellt täckande fackföreningen, bland annat på grund av att några kvinnor under aspiranttiden anbefallts att bära uniform – det vill säga uppträda som patrullerande ordningspolis – av ett lokalt befäl.

I kapitlet "Likställdhet och annorlundahet" blottläggs det huvudsakligen manligt kodade polisfältets syn på kvinnlig arbetskraft. Fackföreningarna ansåg att det fanns fysiska skäl som gjorde att kvinnor inte var lämpade för patrulltjänst. Principen om lika villkor, enligt vilken samma förutsättningar för befordran skulle gälla för alla, blev härvidlag vägledande. En kvinna kunde inte, per definition, leva upp till samma fysiska krav som män. Om nu kvinnor till äventyrs skulle anställas i polistjänst torde därför den gamla polissystersysslan vara mer lämpad. Likställighetsfrågan var dock mer svårlöst än så, eftersom det befarades att kvinnor med annan tjänstgöring skulle kunna gå före i befordringshänseende.

Dikotomin mellan likställighet och annorlunda (eller särart) problematiseras av författaren genom hela kapitlet. Hon menar också att Kamraterna var mer oroade över detta än SPF. Detta är begripligt, då frågan var mer central för de patrullerande ordningspoliserna i Stockholm, som organiserades av Kamraterna. Stockholm var också den arena där försöksverksamheten bedrevs. Att kvinnor inte ansågs klara av patrulleringen, på grund av dess fysiska karaktär, var ett genomgående tema i den lokala fackföreningens diskussioner. Dahlgren tolkar detta som att den manliga normen var särskilt hotad inom just ordningspolisen. Detta hot kombinerades lätt med farhågorna att kvinnor samtidigt – och som en följd av denna inställning – på grund av sin "lättare tjänst", kunde komma att gå förbi manliga poliser i befördringshänseende och till och med kunna komma att konkurrera ut äldre manliga poliser.

I det följande kapitlet "Kvinnliga polisers placering och tjänstgöring" fokuseras på hur de manligt dominerade fackliga organisationerna valde att hantera den uppkomna situationen med kvinnliga ordningspoliser. Fram till och med förstatligandet var detta främst en Stockholmsfråga, varför Kamraterna återigen framstår som den mest intressanta aktören utifrån syftesformuleringen. De kvinnliga poliserna placerades först i det tunga Klaradistriktet i centrala Stockholm för att sedermera utplaceras på flera distrikt, liksom inom den socialpolisiära verksamheten. Kamraterna var hela tiden i grunden negativa till denna nyordning. Föreningen kom också med tiden att önska att kvinnorna skulle placeras inom särskilda enheter. Det viktiga var att de "försvann ur gatubilden" (s. 97). Författaren tolkar detta som att Kamraterna försökte driva frågan om "ett återupprättande av en könsarbetsdelning" (s. 113). En sådan återfanns också i den nya försöksverksamhet som inrättades 1969, där det kvinnliga arbetet begränsades till vissa polisiära verksamheter. I detta kapitel återfinns också den enda fackliga gränsdragningsstriden under perioden. 1958 begärde de kvinnliga aspiranterna utträde ur Kamraterna och inträde i SPF.

I det avslutande empiriska kapitlet är det polistjänstens mer symboliska uttryck som står i centrum, liksom hur dessa kopplas till de manliga strategierna. Det gäller bland annat uniformens betydelse, där den kvinnliga byxkjolen särskiljde de kvinnliga poliserna från sina manliga kollegor. Könskodningen var lika synlig när det gällde beväpningen. Användandet av batong diskuterades, men sabeln var definitivt en könsmarkör – något som återfinns också i andra sammanhang, till exempel när det gäller synen på kvinnligt idrottande. Sammantaget innebar dessa symboliska könsmarkörer att patrullering och våldshantering främst förbehölls manliga poliser medan frågan om barn och kvinnor återigen blev ett område för kvinnlig polispersonal.

I avhandlingens avslutningskapitel sammanfattar författaren sina resultat utifrån de premisser som anges i inledningen. Det gäller teorianknytning, tidigare forskning och annat relevant material. Författaren konstaterar att när kvinnor

började utbildas och anställas inom poliskåren synliggjordes den rådande genusordningen. De manliga poliserna, här representerade av två fackliga organisationer, ville behålla polisyrket som manligt. Kvinnor var i och för sig välkomna, men då helst civilklädda och med särskilda uppgifter. Här använder sig Dahlgren av begreppet "gränsdragande inhägnad". Konkurrens gentemot de manliga poliserna skulle helst inte förekomma. Den manliga kodningen av yrket tolkas i termer av Connells teori om hegemonisk maskulinitet. En riktig polis var den som patrullerade eller hade patrullerat i uniform. Författaren hävdar vidare att Kamraternas agerande vittnade om en facklig strategi, inom vilken även professionella inslag förekom i form av utestängning av kvinnor. Det senare sägs vara mer påtagligt för SPF, vars strategi i högre grad betraktas som professionell. Den nationella förenings agerande för att stoppa rekryteringen av kvinnlig personal och begränsa kvinnornas tjänstestrymme används som argument för denna slutsats.

Otvetydigt fyller Dahlgrens avhandling en stor empirisk kunskapslucka. Det manliga motståndet mot ett kvinnligt inträde på det polisiära området var starkt. Connells teori om hegemonisk maskulinitet fungerar bra här, även om det kan ifrågasättas om det faktiskt handlade om en remaskuliniseringsprocess, med tanke på försöksverksamhetens extremt blygsamma omfattning. Kvinnor i polistjänst utgjorde knappast något reellt hot. Å andra sidan visar även denna blygsamma försöksverksamhet på hur stark den manliga normen var. Där har författaren en bra poäng, även om denna inte görs explicit. Komparationen mellan de fackliga organisationerna haltar också något på grund av den organisatoriska oredan som Dahlgren själv förtjänstfullt behandlar. En annan mer skrivteknisk invändning kan riktas mot författarens anonymisering av aktörerna. Även om det är de fackliga organisationerna i sig som här står i centrum, hänvisas ofta till enskilda uttalanden av styrelseledamöter och medlemmar. En identifiering av dessa hade kanske inte förändrat helhetsbilden, men definitivt försett framställning med mer "kött och blod".

Problemen blir dock större när Dahlgren lutar sig mot Parkins professionaliseringsstudier. Att karlarna i Kamraterna och SPF använde sig av utestängningsstrategier är otvivelaktigt, och här finns också många empiriska exempel. Det är inte där skon klämmer. Dahlgren får i stället problem när det handlar om Parkins inträngningsbegrepp som görs centralt i slutsatserna. Redan tidigt i avhandlingen anges att detta handlar om att "få tillgång till den överordnade gruppens förmåner och tillgångar" (s. 8). Detta är i sig oproblematiskt, men tolkningen försvåras av en senare operationalisering, där "inträngning" definieras i termer av "att försöka förbättra yrkesrelaterade villkor som löner eller arbetsvillkor och målet med strategin kunde till exempel vara att hindra konkurrens från billigare arbetskraft eller att arbetsförhållanden försämrades" (s. 9). Denna definition operationaliserar inte inträngningsmekanismen. Snarare påminner den om den definition av traditionell facklig aktivitet som bland annat Rolf Torstendahl, Klas Åmark och undertecknad

använt i helt andra sammanhang¹. Att de fackliga organisationerna agerade enligt traditionella fackliga logiker är förvisso självklart, men det är inte liktydigt med en inträngningsstrategi. För männen i Polisförbundet och Kamraterna fanns ingen sådan motkraft att positionera sig visavi. Möjligtvis skulle de kvinnliga poliserna kunnat utnyttja en sådan – men de står ju trots allt inte empiriskt i fokus för undersökningen. Tesen om en inträngningsstrategi saknar alltså empirisk relevans.

Dahlgrens avhandling är empiriskt intressant. Resonemangen om maskulinisering och remaskulinisering är andra förtjänster, liksom appliceringen av Parkins teori om social inhägnad. Avhandling har dock problem när det gäller övrig teori-bildning. Vart tar tesen om inträngning egentligen vägen?

Lars Kvarnström*

1. Se t.ex. Rolf Torstendahl, "Professionell och facklig strategi", i Anders L. Johansson (red.), *Fackliga organisationsstrategier* (Solna 2007), Klas Åmark, *Maktkamp i byggbransch: avtalsrörelser och konflikter i byggbranschen 1914–1920* (Lund 1989) och Lars Kvarnström, *Män i staten: stationskarlar och brevbärare i statens tjänst 1897–1937* (Stockholm 1998).

* Fakultetsopponent